

SEJTFAK KONTRA MŰSZERFAK

Rosszkedvünk jövőképei és a rosszkedvő tudomány.

A sztártörténész, Yuval Noah Harari szerint, az emberiség mindig is képzetes valóságok között élt, fejlődött, és erre akár büszke is lehet. A jövő éppen csak annyiban más, hogy ezt a virtuális világot holnap vagy holnapután már okos gépek, algoritmusok konstruálják ártatlan és haszontalan tömegek számára, miközben az okos gépek mögött ott lesz – most már tényleg ott lehet – a kicsit kevésbé okos, de magát mégiscsak okosnak gondoló elit, a maga küldetésűdátával, vagy anélkül. Falanszter és Virtualitás tehát jegyben járnak. És a Falanszter közel van, filmes jövőképei kiváltképp.

Kezdetben volt az igazi sci-fi, elején diszkrét évszámjelzéssel, pontosan datálva a megjósolt jövőt. Festhetett boldog vagy boldogtalan társadalmat, lehetett utópia és disztópia. Aztán egy időre elment a kedve az emberiségnek (következésképpen Hollywoodnak is) a jövőbelátástól. Már ami az igazi, kikövetkeztethető futurumot illeti. A klasszikus tudományos fantasztiikum sikerműfajai helyét negyedszázadra átvette a technoadventure, öntudatosan masztalva teret és időt: már rögtön a korszaknyitó opuszban úgy bolondozva, hogy a csillagrombolók messzi-messzi galaxisban, de réges-régi múltban száguldoznak – ami persze lehetne jövő is, jelen is – vizkereszt, vagy amit akartok.

Aztán ennek is vége lett.

Nem a tudományos-fantasztiikum kalandfilm műfaji diadalútjának, az tart azóta is. De a régifajta, jövőképben utazó fantasztiikum mozi mégiscsak visszatért, és világsikereket halmoz – utópiaként is, disztópiaként is. Évszám talán nincs a főcím után, de attól még a filmcsináló igazi

jövőt akar mutatni, közelit és kigondolható, harminc és háromszáz év között. És ilyenkor technikai tanácsadó, CGI-guru – és persze rendező – megint büszke rá, hogy képes kitalálni a harminctől és háromszáz évig esedékes tudományos-technikai csodákat, jót és rosszat egyaránt.

Ennek viszont mostanra új szabályai lettek. Ha utópia – akkor a szép jövő kemény anyagba (vezérlőpultba és hajtóműbe) költözik. Ha disztópia – akkor a csúf jövő belekódolódik a puha emberi húsba (programozott idegekbe, meghekkelt génekbe).

Részletesebben: ha az elképzelt csodával űrutazni, energiát termelni lehet, ha hófehér védőpanelek, napra irányított szilícium vitorlák, és főleg ha sok-sok drágaköként csillogó ledfény mögé búvik, akkor az első képsoroktól tudhatjuk, hogy többé-kevésbé *optimista* jövőképbe kirándulunk. Ilyenkor a 3D-szélesvászonról lesugárzik a következő évtizedek, évszázadok okos ketyeréit kikövetkeztető, és róluk valószínűsítő modellt, hihető kulisszát gyártani képes filmesek büszkesége. És ha a büszkeség megvan, akkor általában a cselekmény szerint is jó dolgok várnak ránk az említett harminc és háromszáz év közötti időszakban. Több is ez, mint büszkeség: már-már gyermeki dicsekvő kedv, melyet először Stanley Kubrick *2001 Űrodüsszeiájában* értek tetten a kritikusok lassan ötven esztendeje, és most, tényleg néhány évtizednyi szünet után, ez a bocsánatos dicsekvő kedv újra képes teltházat csinálni a multiplexek nagytermeiben csak ezzel, mármint a közeljövőt előrelátó technokrata hitelesség által. Nem csak ettől, de ettől is lett sikeres alig néhány évvel ezelőtt Cuarón *Gravitációja*, Ridley Scott *Mentőexpe-*

díciója. Ez tehát a kortárs tudományos fantasztiikum filmek egyik útja, ha tetszik gyengéje, amikor a tudományt elegánsan cselekményébe emeli: a jókedvű, a dicsekvős. És ez az út van fenntartva a hideg vasnak és a led-gomboknak.

Ami a disztópiát illeti, annak divatja is visszatért. A rossz jövőképhez valaha ugyancsak a gépek látványa tartozott, természetesen „rossz gépeké”. Gonosz erők persze ma is hódíthatják a kozmoszt csilivili járművekkel, vezetheti az emberiséget kárhózatba egy-egy beteglelkű szuperszámítógép. Mégis, egy mai negatív utópia alapvetően más. Látványként is. Más benne a főtrend, ahogy a szorongásnak és technikának egyesülnie illik, ahogy vizuálisan meg kell mutatnia magát. Merthogy az ilyen filmekben ma leginkább két tudományos diszciplínának kell találkozni. Az egyik ezek közül társadalom- és politikatudományi: ez volna egy beteg, és összességében a gazdasági szűkösség állapotában agonizáló világ vezetéstechnikája, ordítóan igazságtalan logisztikája. Ehhez jöhet még a cselekménybe épített jóslat az alkalmazott kommunikációtudomány dicstelen jövőjéről is: a rabslóga-milliókat különösen rafinált és elképzeltetlennül romlott média manipulálja, tartja ideig-óráig féken.

Aztán ezek így együtt – logisztika és média – találkoznak a szokásos igazi sci-fi komponenssel, a természettudománnyal. Csakhogy nem azzal, ami a Testet kijuttatja a Kozmoszba, az marad az utópiáknak, sokkal inkább azzal, ami belepiszkal a Testbe.

Vagyis az újabb, de mégis legalább másfél évtizede érvényes trend szerint a disztópiikus jövőről szóló mesékben a gonosz falanszter-logisztika és a még gonoszabb biológia, kémia és a vele egy-egy-egy-egy „virtuális élet szakmérnökség” volnának az erős szövetségesek.

Az *Éhezők viadala* trilógiájában (2012-től) nem azok a gadgetek hitetik el a nézővel, hogy a filmesek tényleg megálmodták a világ évszázadok múlva esedékes technikai kulisszáit, melyek kézzelfogható anyagból vannak. Azokban nincs semmi új, és főleg, nincs olyan, amit egy új típusú horrorvilág friss védjegyeként fogadna el a néző. A Capitolium lebegve lövöldöző monstrumaihoz hasonlót minden fiúóvodás rajzol, úgy fél évszázada. Ami viszont ezekben a filmekben tényleg új: a viadatok szörnyűséges küzdőtere, ami virtuális

is, meg nem is, mesterséges is megtermészetes is. Ott vannak benne a mű és valódi fenevadak, mondjuk a szintetikus, de azért biológiai elvárások szerint gyilkoló darászfaj, ott a genetikailag programozott gyógyulás és halál, ott a személyiség lelki-szellemi oda-vissza kódolása.

Ez, így együtt, már igen, az ilyesmi a mai moziközönség szorongásaiban már szépen passzol a baljós jövőhöz. Ugyanis ma már pontosan így képzeljük el a világ-körzetek fölött uralkodó disztópikus szuperdiktatúrát. Hogy tudniillik, annak legfontosabb fenyítő-fenyegető eszközei a valóság és majdnem-valóság közti beteg átmenetet produkáló trükkök, csapdák, halálos megtévesztések. Ez megy, legalább a *Mátrix* óta, vagyis immár majdhúsz esztendeje.

És az ilyen világokban a fémketyerék harcánál tényleg fontosabb a biológikum vagy legalább a képzet és ellenképzet, melyet a testre ható szerek idézhetnek elő, a kék és piros pirulák, de újabban ennél is látványosabb és fájdalmasabb eszközök, melyekkel be lehet avatkozni a Test – az emberi test – dolgaiba.

A Test körüli matatás: látványban, és dramaturgiában tehát erről ismerjük meg a kortárs disztópia jövőképe. Ami pedig testen belüli, az alapesetben olcsóbb a testen kívülinél. Konkrétan: a génsébészi látvány a mérnökinél, vagyis a rossz hírt hozó sci-fi jövőképe olcsóbb a jó jövőt jósoló mozgóképnél. Az alkar bőrére varázsolni egy számot, még ha világit is, még ha látványosan pörögnek is rajta a nullák – maszköltségek és komputertrükk-

ár szempontjából nyilván sehol sincs az emlegetett optimista úrszerkezetekhez képest. A nem túl sikeres *Lopott idő* (2011) puritán látványvilágában vagyunk. A bőrön fényeskedő számsor azt jelzi, mennyi ideje van hátra a szűkösségben élő globál-falanszter polgárának. A szegényeknek talán csak napok, órák, percek, a gazdagoknak akár évszázadok. És az időt, vagyis az életet adni-venni, munkával megkeresni, elrabolni, sőt a film meséje szerint elnyerni, visszanyerni lehet. Ehhez jön még a plusz információ, hogy bár az életidő eloszlása a világban ordítóan igazságtalan, cserébe mindenki fiatalnak látszik: az évekig élő szegény, és az évszázadokig élő gazdag egyaránt. Ilyen az igazi nulla költségvonzatú biológiai film-gadget: egy láthatatlan ízé, amiről csak el kell hinnünk, hogy mindenki ott ketyeg, egyszerre genetikus pokolgép és szuperkozmetikum, születéskor valahogy beépítik, hogy vigyáz a bőr örökös hamvasságára, de közben menedzseli a belékódolt halált. Látunk például rögtön a nyitójelenetben egy anyát, aki fiatalabbnak látszik a fiánál. Ennyi a jelzés, és mégis hat rendszeren: a biológiai alapú sci-fi-tudomány akkor is tud hátborzongató lenni, ha nem mutatják meg, hogyan is működik, de van kép a következményekről. Ennél, a másik oldalon, még egy hiteles szkfander-sisak is drágább.

És mire is használatos minden esetben a rossz jövőt építő politikai rendszerek számára a sci-fi biológikum? Órizni a status quo-t. Ahol a

jövendő világban szűkösség van, oda kell a történetek szerint a falanszter és központ, a Körzetek és Capitolium. Ahol „retteg a szegénytől a gazdag s a gazdagtól fél a szegény”, ott szó szerinti és szimbolikus sündisznóállásokba vonulnak a kiváltságosok. Hol kitámadnak portyázni, megfélemlíteni, büntetőexpedíciózni, hol visszavonulnak rettegni. Nem csupán falakat, kerítést, védőkupolát emelnek (*Sziget*, 2005; *Beavatott*-sorozat, 2014), terrorkülönítményt működtetnek (*Éhezők viadala*, 2011), védett bolygóra költöznek (*Elysium*, 2013), hanem, hogy a fortélyos félelem tényleg igazgatni tudja a rendszert, ahhoz kellene nekik a jövő test-tudományainak mindenféle leleményei.

Új trendről lehet szó, de nem akármilyen előképekkel. A gonosz tudós valamit kotyvaszt, a politikus megrendeli, kipróbálja csakis a nagybetűs Rend érdekében. Ősi disztópia-képlet, melynek fejlődési útja a mostani boomig csupa klasszikus filmmel van kikövezve Fritz Lang *Metropolis*-ától (1927) mondjuk a *Mechanikus narancsig* (1971). Ez utóbbi különösen érdekes, belegondolva, hogy ugyanaz a Stanley Kubrick szinte egy időben álmodik filmre *Űrodüsszeiát* és *Narancsot*, a testen kívüli technikával dicsekvős, és a testen belül matató tudománnyal rémisztgetős sci-fik egy-egy etalonját. Az egyikben a kiszámíthatóan szabályos gránittömb emel minket mindig magasabb emberi dicsőségre, tiszta ideák nevében, a másikkban kiszámíthatatlan hatású büntetőszérum ránt

„Genetikailag programozott gyógyulás és halál”
(Neill Blomkamp:
Elysium - Terry Chen és Matt Damon)

le emberalatti nyomorúságába – nem, dehogyan ideák, hanem a szintiszta falanszter-pragmatizmus nevében. Végül is lehet látványos ez is, az is: az egyikben maga a tudományos objektum, a másikkban csak a következménye: Hideg fém és kő emitt, forró bűn és kín amott.

Vissza a közelmúlthoz: az elmúlt másfél évtized filmesekbe álmodott piruláinak, szérumainak, jövő számára kigondolt boralatti matatásainak leginkább az a dramaturgiai feladata, hogy segítsenek hamis valóságot teremteni, vagy ha már megvan, eligazodni benne. A falak, melyek elválasztják a disztópiák elitjét és pórnépét akár vegyesen épülhetnek fallüllzőkből és fogható fém-kő-üveg szerkezetekből. A Capitoliumot, az *Elysium* ot – az egyszerre valóságos és nem való-

ságos fizikai távolság a még valószínűsőbb védművek, és a virtuális csapdák védik, a legeslegvalóságosabb halálveszélyel. A *Szigetben* ez ugyanilyen határoló technikával, éppen csak fordítva működik. Mutánsokat tenyésztenek, a kiváltságos megrendelők (megint az elit!) leendő szervdonorai-ként, és minden csatornán, minden eszközzel – fogható-tárgyi, pszichológiai, virtuális médiatechnikai trükkökkel – építik föl számukra rövid életük hamis narratíváját: hogy ők globális katasztrófatúlélők volnának, már-már a szerencsés kiválasztottak, akik hamarosan még jobb és szebb helyre kerülhetnek. Eközben persze vár rájuk a steril embervágóhíd, az ilyen jövőbeli rémmesékbe jól passzoló biológiai-genetikai sci-fi gadget.

Vagyis már 2005-ben sikerfilm lett az eredményező szentháromsága: Test, Falanszter, Illúzió. A Testbe kell nyúlni a páriák büntetéséhez és hasznosításához, Falanszter kell az élet forrásainak szűkössége okán, az Illúzió pedig, vagyis a hihető hazugság – származhat VR-technikából, vagy jöhet bőr alá fecskendezve, mindegy: amíg hat, az elit biztonságban van. A Neil Burger és Robert Schwentke rendezte *Beavatott*-filmek frissebb filmadaptációk frissebb sikerkönyv alapján, de a képlet ugyanaz: van a bezárt világ, kettős, ellentétes szándékkal épített fallal körülvéve: a kintiektől véd a belső, pórias beton építmény, a becsapott bentiek hamis illúziója szerint, vagyis fölöslegesen. Viszont a bentieket szigeteli el a láthatatlan-misztikus védmű, valóságos igény szerint, itt is egy kinti elit védelmében.

„A jövődő világban szűkösség lesz”

(Alexander Payne: *Kicsinyítés*)

És a nagy egész megint a három tényező gonosz harmóniája által működik olajozottan, legalább ideig-óráig. Először: Chicagóban, mint hatalmas kísérleti telepen, falanszterrend működik, aminek fenntartásához több ponton is kell a második komponens, a sci-fi-biológia. És hogy mindezt az itteni bentlakók, akárcsak a *Sziget* donor-áldozatai, éppen fordítva lássák, vagyis a börtönt majdnem-szabadságnak, a rabszolgaságot önkéntességnek – ehhez kell a harmadik eszköz, a hazugságyvár. Hagyományos agymosó rituálékkal, testen kívüli illúziókkal, és testen belüli tudatmódosítással – mikor melyikkel. A különbség csak annyi, hogy itt az elnyomottak és becsapottak belső világán belül, messze az elit manipulációs boszorkánykonyháitól, az önkéntes kísérleti alanyok körében is működik egy saját boszorkánykonyha, itt piszkálják ki az új rabszolgánövendékek agyából, hogy inkább okosak vagy inkább empátikusak, inkább józanok vagy inkább agresszívek, hogy a hűségesekek vagy bátrak értelmetlenül eszközölt kasztjaiba passzolnak-e inkább? És persze a testbe kell nyúlni ahhoz is, konkrétan gonosz bio-hipnózissal babrálni a legharciasabb csoport tudatában, ha az embertelen rendbe valaki még embertelenebb rendtelenséget vinne, azaz megpuccsolná a kasztok hamis harmóniáját.

Szerek – bőr alá, vagy intravénásan, kés és lézer a műtőasztalnál, esetleg láthatatlan hullámok, baljós zúgással tehetetlen agyakra irányozva – ez is régi nóta: a poszt-apokaliptikus sci-fi-ben a múlt technikai roncsai – például a *Beavatott*-filmekben Chicago kiégett

felhőkarcolói – sokkal látványosabbak, mint a jövő emberi bőr alatt érvényesülő a technikája, pedig hát, ezekben filmekben mégiscsak ez a nanotechnológia kínálja az igazi fordulatokat.

Megérkeztünk a jelenbe. Az újdonság a műfajváltás. A *Kicsinyítés* (2017) bizarr sikervígjáték, melyben ott a két emlegetett komponens: matatás odabent a testben, és a média manipulációja odakint a világban. Ugyanakkor talán mégiscsak attól lehet vígjáték, hogy hiányzik a harmadik összetevő. Van ugyan szűkösség, de a válasz rá nem a falanszter-logisztika. Vagy, ha valaki azzal érvelne, hogy a zsugorítás, hiába illeszkedik a manapság trendi sci-fi-biológiai ötletek közé, ab ovo vicces, mesefordulatként is, hát még CGI-látványként, tehát úgysem passzolna rosszkedvű narratívákba, akkor erre a válasz visszavisz ahhoz a bizonyos harmadik komponenshez, amit, ha nagyon keresünk, mégiscsak megtalálunk. Hiszen a *Kicsinyítés* meséje azért megint csak a jövő fenyegető szűkösségéről szól.

Egyeseket liliputivá varázsolni, másokat nem, majd az aprónépet összeszeresíteni az óriásokkal: akár a kasztok a *Beavatottban*, akár a körzetek az *Éhezők viadalában*, csak az ottani élet-halál harcok (vagyis a szociáldarwinista alap) itt be van csomagolva a gyepet nyíró suburb-szomszéd szokásos amerikai műmosolyába.

Önkéntes emberkicsinyítés – mégiscsak ugyanaz a falanszter-logisztika. Vagyis megvan a harmadik összetevő – vígjátékra hangszerelve. Merthogy a filmbéli hirdetések, üzleti bemutatók mögött ott a más filmekből ismert világ-falanszter suttagó üzenete: most még jöhetsz önként, de a készletek fogyanak. Lesz majd rosszabb is, és ha majd rosszabb lesz, annak lesz jobb, aki még időben a miniatürizált húsosfazék mellé ügyeskedte magát. Vígjáték? Disztópia? A lécs rezeg. Ahol a testben matatnak, és közben tréfás tv-spotokban üzenik meg a hamarosan eljövendő hét szűk eszterdőt, ott a néző mosolya keserédes.

Még jó hogy van szerelmi szál. Az mindig van. Chicago romos felhőkarcolói között élők, az életidejüket tetoválva viselő, vagy az egymással halálos harcra kényszerített körzetlakók között egyaránt. Vagyis a majdnem-falanszter majdnem-kertváros határvidékén is működik. Önkéntes törpék között holnap, kényszer-törpék között holnapután. •